

постійно проводити екологічний моніторинг водного об'єкта, створивши банк екологічної інформації та консультативно-впроваджувальний центр з гідроекологічних питань на основі вимог Водної Рамкової Директиви ЄС.

Список використаних джерел

1. Водний фонд України: Штучні водойми - водосховища і ставки: Довідник. Під ред. В.К. Хільчевського, В.В. Гребеня. К.: Інтерпрес, 2014. 164 с.
2. Гавриков Ю.С., Коник О.М. Водний фонд Вінницької області: Довідник. Вінниця, 2003. 144 с.
3. Гайнріх Д. Екологія: dtv-Atlas: Пер. з 4-го нім. вид. Наук. ред. пер. Серебряков В.В. К.: Знання. Прес, 2001. 287 с.
4. Екологічна безпека Вінниччини. Монографія. За заг. ред. Олександра Мудрака. Вінниця: ВАТ "Міська друкарня". 2008. 456 с.
5. Мудрак О.В., Мудрак Г.В. Екологічна політика як пріоритетна складова стратегії збалансованого розвитку Вінницької області. Навчально-метод. посіб. Вінниця, 2017. 69 с.
6. Кукурудза С.І. Гідроекологічні проблеми суходолу: Навчальний посібник. За ред. проф. В. Хільчевського. Львів: Світ, 1999. 232 с.
7. План управління річковим басейном Південного Бугу: аналіз стану та першочергові заходи. За ред. С. Афанасьєва, А Петерс, В. Сташука та О. Ярошевича. Київ: Вид-во-ТОВ "НВП "Інтерсервіс". 2014. 188 с.
8. Романенко В.Д. Основи гідроекології: Підручник. К.: Обереги, 2001. 728 с.
9. Сафранов Т.А. Екологічні основи природокористування. Львів: Новий Світ. 2000, 2003. 248 с.
10. Сніжко С.І. Оцінка та прогнозування якості природних вод. К.: Ніка-Центр, 2001. 264 с.
11. Мудрак О.В., Мудрак Г.В. Стратегія збалансованого розвитку Вінницької області: екологічна складова: Навчально-метод. посібник. Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2013. 84 с.

УДК 504.6

Сауляк О.І., студентка спеціальності 101 "Екологія", ступеня вищої освіти "Магістр" КЗВО "Вінницька академія неперервної освіти".

Науковий керівник: **Мудрак Г.В.** – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету.

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПАСПОРТА ЗГАРСЬКОГО ЗАГАЛЬНОЗООЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ

Стаття виконана на основі науково-методичних підходів та принципів проектування екологічних паспортів заповідних територій структурі в структурі схем екологічної мережі на локальному та регіональному рівнях організації. Визначено, що основою формування екологічного паспорта є зведені аналітичні дані території дослідження. В результаті досліджень встановлено, що екологічний паспорт природно-заповідної території є одним з найважливіших документів, який регламентує збереження біотичного та ландшафтного різноманіття в межах заповідної території. Розробка екологічних паспортів заповідних об'єктів і територій дозволить постійно та послідовно зберігати відомості про стан біотичного та ландшафтного різноманіття в межах охоронних територій та спостерігати їхню динаміку.

Ключові слова: екологічний паспорт, природно-заповідний фонд, заповідна справа, охорона природи, заказник.

The article is based on scientific and methodological approaches and principles of designing ecological passports of protected areas of the structure in the structure of ecological network schemes at the local and regional levels of the organization. It is determined that the basis for the formation of an environmental passport is a summary of analytical data of the study area. As a result of research it was established that the ecological passport of the nature reserve is one of the most important documents that regulates the conservation of biotic and landscape diversity within the protected area. The development of ecological passports of protected objects and territories will allow to constantly and consistently store information on the state of biotic and landscape diversity within protected areas and to observe their dynamics.

Key words: *ecological passport, nature reserve fund, protected area, nature protection, reserve..*

Постановка проблеми. На шляху становлення екополітики України величезну роль грає система керування і контролю природокористуванням. Однією зі складових частин організаційної форми контролю є паспортизація території й акваторії. Цей нормативно-технічний документ, що дозволяє зробити інтегральну оцінку екологічного стану об'єкта або району, створюється на основі даних, виражених через систему показників, що відбивають ступінь впливу об'єкта на навколишнє природне середовище. Одним з пріоритетів збалансованого розвитку території України є збереження й невиснажливе використання біотичного і ландшафтного різноманіття, функції якого може забезпечити екомережа, в основу якої включені об'єкти та території природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Екологічній паспортизації заповідних об'єктів України приділялося недостатньо уваги. Окремі дослідження є в працях Ю.Р. Шеляг-Сосонка, Я.П. Дідуха, Т.Л. Андрієнко Я.І. Мовчана, С.Ю. Поповича, А.В. Подобайла, Л.В. Пархісенка В.А. Сесіна, М.П. Стеценка, В.Є. Борейка, О.В. Гуцала, О.О. Нікольського, В.М. Грищенко, Г.В. Парчука, С.С. Комарчука В.П. Шлапака, М.Л. Клестова, В.П. Ткача, П.М. Устименка, Ю.В. Пилипенка, О.В. Мудрака та ін. [2-4, 12]

Зарадити незадовільній ситуації, що склалася із збереженням біотичного різноманіття водно-болотних екосистем на території України та формуванням національної екомережі, може екологічна паспортизація існуючих і проєктованих (перспективних) заповідних об'єктів.

Матеріали й методи досліджень На основі картографічних матеріалів, практичного (натурного обстеження), польових щоденників, методичних рекомендацій розроблено методичні рекомендації щодо створення екологічного паспорта природно-заповідної території в межах формування схеми екомережі Вінницької області.

Методи досліджень – аналітичні, описові, порівняльні, експедиційні, статистичні, польові, картографічні, ландшафтно-екологічні, екологічного моніторингу, а також методи порівняльної екології.

Предмет дослідження: об'єкти і території природно-заповідного фонду Вінницької області (конкретно Згарський загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення) в структурі регіональної екомережі, які підлягають екологічній паспортизації.

Результати досліджень. Екологічний паспорт заповідного об'єкта – це нормативно-правовий документ, який містить відомості про місце знаходження функції, цінність, призначення, підпорядкування, екологічну безпеку, використання, форми охорони, режим збереження та включення його до екомережі на різному рівні організації.

Згарський заказник – загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення в Україні. Розташований у межах Жмеринського та Літинського районів Вінницької області, на південь від сіл Багринівці та Бірків і на північ від сіл Лисогірка та Зоринці.

Площа 3018,7 га. Створений у 2002 році.

Охороняються водно-болотні угіддя долини річки Згар, що збереглися у природному стані та великі штучні водойми, що утворилися на місці покинутих кар'єрів торфвидобуваного комбінату. Рослинність представлена заболоченими луками, чагарниковими вербовими заростями. Зростають ряска мала, спіроделла багатокоренева, ряска триборозенчаста, жабурник звичайний, трапляються сальвінія плаваюча, зозулинець блощичний, альдрованда пухирчаста, занесені до Червоної книги України та угруповання латаття білого, занесені до Зеленої книги України.

На схилах долини річки зростають різнотравно-злакові угруповання, подекуди - лісові насадження з сосни та берези з підліском з чагарникових видів. Природна лісова рослинність представлена угрупованнями вільхи чорної у заплаві. Великі площі зайняті лучно-болотною і болотно-чагарниковою рослинністю.

Мозаїчність рослинного покриву спричиняє велике розмаїття тваринного світу. З риб водяться: плітка, краснопірка, карась золотистий, карась сріблястий, короп, лин, окунь звичайний, йорж звичайний, щука.

Земноводні та плазуни представлені тритоном гребінчастим, кумкою звичайною, часничницею, квакшею, зеленою та сірою ропами, гостромордою, трав'яною, ставковою та озерною жабами, болотяною черепахою, веретільницею ламкою, прудкою та живородною ящірками, вужем звичайним.

У заказнику багата орнітофауна: водно-болотні птахи, суходільні, чагарникові та лісові. Тут зафіксовано 135 видів птахів, з них 75 (55,6%) - гніздові та перелітні, 34 (25,2%) - осілі, 20 (14,8%) - транзитні та 5 (3,7%) - зимуючі.

Найпоширеніші види: мартин озерний, крячок чорний, баклан великий, гуска сіра, чапля сіра, чапля руда, квак, крижень, чирянка мала та велика, пірникоза велика, бугай, лебідь-шипун, лунь очеретяний, водяна курочка, лиска, чайка, коловодник великий.

Також зустрічаються види Резолюції 6 Бернської конвенції: рибалочка блакитний, підорлик малий, дрімлюга, чепура велика та мала, крячок білокрилий, лелека білий та чорний, зміїд, лунь лучний, деркач, дятел середній, жовна чорна, сапсан, мухоловка білошия, журавель сірий, орел-карлик, бугайчик, сорокопуд терновий та чорнолобий, синьошийка, шуліка чорний, осоїд, брижач, жовна сива, погонич малий та звичайний, крячок річковий.

Трапляються види птахів: кулик-довгоніг, косар, коровайка, скопа, орлан-білохвіст та ссавців: горностаї, видра річкова, занесені до Червоної книги України. Є поселення бобрів.

Заказник входить до складу Смарагдової мережі Європи [13].

В умовах Вінницької області досі не розроблено екологічні паспорти заповідних об'єктів і територій, що є важливою технічною проблемою менеджменту заповідної справи в регіоні в контексті запровадження ідей збалансованого розвитку території.

Структура екологічного паспорта Згарського загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення, на нашу думку, має складатися з таких розділів: загальна характеристика, функціональні та просторові критерії репрезентативності в структурі екомережі, екологічна безпека, особливості природоохоронної діяльності, чинники збалансованого розвитку.

1. Загальна характеристика заповідного об'єкта.

1. Назва об'єкта; 2. Площа і характер конфігурації; 3. Загальна картосхема розташування; 4. Планшет з координатами місцезнаходження (область, район, найближчий населений пункт, лісництво, квартал лісу); 5. Лісотаксаційний опис лісових угідь, форма власності лісової ділянки із зазначенням конкретного лісокористувача; 6. Фізико-географічна характеристика території [5]. 7. Розміщення території об'єкта в системі фізико-географічного і геоботанічного (лісотипологічного) районування України; 8. Рішення, згідно якого створено заповідний об'єкт. Користувачі; 9. Контактна адреса природоохоронної установи ПЗФ.

2. Функціональні критерії заповідного об'єкта (території).

1. Походження (натуральне, натурально-антропогенне, антропогенне); 2. Призначення (охоронне, ресурсно-відновне, захисне, науково-дослідне, культурно-освітнє, естетичне, рекреаційне, бальнеологічне, комплексне); 3. Характер і вид режиму збереження (абсолютної чи регульованої заповідності, заказний, непрямого збереження, відтворення, збалансованого природокористування); 4. Тривалість заповідного режиму (перманентний, тимчасовий, цілорічний, сезонний); 5. Біогеоценотична оригінальність: а) наявність рідкісних видів рослин і грибів, які занесені до Червоної книги (ЧК) МСОП, ЄЧС, ЧКУ, регіонально-рідкісні; 6. Ландшафтна оригінальність: а) наявність репрезентативного типу лісового ландшафту; б) наявність унікального типу лісового ландшафту; 7. Естетична оригінальність [4, 11]; 8. Типовість і біогеографічна еталонність; 9. Наукове і прикладне значення; 10. Загальне природоохоронне значення (міжнародне, національне, регіональне, локальне).

3. Просторові критерії репрезентативності в структурі екомережі.

1. Представленість різних видів екосистем (заповідних об'єктів як існуючих, так і проєктованих) в біоцентрах екомережі; 2. Представленість в структурі екологічних коридорів; 3. Представленість буферних зон та зон ренатуралізації на територіях різних угідь (заповідних об'єктів).

4. Екологічна безпека заповідного об'єкта (території).

1. Джерела, обсяги і види забруднення території заповідного об'єкта на основі комплексного екологічного моніторингу; 2. Екологічна безпека біотичного

середовища заповідних екосистем; 3. Комплексна екологічна безпека ландшафтів (природних і штучних); 4. Радіаційна безпека; 5. Пожежна безпека; 6. Особливості буферної зони; 7. Прогнозування і ліквідація надзвичайних екологічних ситуацій, пропозиції і рекомендації щодо підвищення рівня екологічної безпеки заповідного об'єкта [1, 2, 7].

5. Особливості природоохоронної діяльності на території заповідного об'єкта.

5.1. Природозахисна діяльність.

1. Функціонування державної охорони і егерської служби; 2. Екологічне інспектування, аудит і експертиза; 3. Біотехнічні і зоотехнічні природоохоронні заходи 4. Формування постійних спостережень; 5. Наявність програми протипожежної безпеки; 6. Відновлення дигресивних екосистем, проведення рекультивациі і створення зон як осередків біотичного різноманіття [9].

5.2. Рекреаційна і туристична діяльність.

1. Використання рекреаційно-туристичних ресурсів об'єкта; 2. Оцінка природних ресурсів з метою визначення максимального рекреаційного навантаження на природні комплекси заповідного об'єкта [3]; 3. Встановлення норм антропогенного навантаження на різні види екосистем; 4. Рекреаційно-туристичне зонування угідь; 5. Менеджмент та екологізація туристичної діяльності.

5.3. Наукова діяльність. 1. Визначення цінності заповідного об'єкта; 2. Наукове обґрунтування переваг об'єкта з метою заповідання і резервування; 3. Встановлення оптимальних площ заповідних територій, їх конфігурації та функціональних зон; 4. Вивчення механізмів вилучення земельних ділянок під заповідання і резервування в ринкових умовах; 5. Ведення обліку і кадастру біорізноманіття на популяційно-видовому й екосистемному рівнях організації [6, 8, 10]; 6. Організації ведення екологічного паспорту заповідного об'єкта.

5.4. Еколого-освітня діяльність. 1. Створення і функціонуванні еколого-просвітницьких центрів та музеїв; 2. Забезпечення функціонування екологічних стежок [6]; 3. Видавнича діяльність; 4. Організація зв'язків з громадськістю; 5. Участь у міжнародних проектах, грандах тощо.

6. Чинники збалансованого розвитку.

6.1. Екологічні умови.

6.2. Встановлення норм (квот, лімітів) на:

а) полювання;

б) риболовлю;

г) використання рослинних ресурсів;

в) рекреаційне навантаження;

ж) антропогенне навантаження на водно-болотні екосистеми;

6.3. Збалансоване природокористування;

6.4. Екологічний менеджмент заповідної галузі.

Висновки. Розроблено проект екологічного паспорта заповідного об'єкта, що дозволить проводити екологічний моніторинг, аудит і експертизу стану водно-болотних угідь, розрахувати завдані збитки, удосконалити програми збалансованого розвитку заповідних територій.

Рекомендований термін дії екологічного паспорта заповідного об'єкта - 5 років (після чого вносяться відповідні корективи).

До екологічного паспорта Згарського загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення необхідно додати атлас тематичних карт і скласти загальну екологічну карту території. В кінці документа також додати висновок про екологічну паспортизацію території.

Подальший розвиток екологічної паспортизації заповідних об'єктів, на нашу думку, дозволить проводити їх чітку інвентаризацію, моніторинг, аудит і менеджмент, забезпечивши екологічну безпеку та збереження біоландшафтного різноманіття країни.

Список використаних джерел

1. Екологічна безпека Вінниччини: монографія. За заг. ред. О. Мудрака. Вінниця: Міська друкарня. 2008. 456 с.
2. Методичні вказівки до вивчення заповіданої справи. Упорядник: А. Подобайло. К. Фітосоціоцентр, 2001. 28 с.
3. Методичні рекомендації щодо визначення максимального рекреаційного навантаження на природні комплекси та об'єкти у межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом. Упорядник: С.С. Комарчук, А.В. Шлапак, В.П. Шлапак та ін. К. Видавництво Українського фітосоціологічного центру. 2003. 51 с.
4. Методичні рекомендації щодо проведення естетичної оцінки території з метою заповідання. Упорядник: Я.В. Пархісенко, В.А. Сесін. К.: Київський еколого-культурний центр. 2003. 28 с.
5. Методичні рекомендації щодо режиму збереження лісових екосистем на територіях природно-заповідного фонду України різних категорій. Упорядник: М.П. Стеценко, Л.П. Яременко, В.А. Парфенюк та ін. К.: Видавництво Укр. фітосоціологічного центру. 2003. 56 с.
6. Мудрак О.В. Освітньо-виховна роль екологічних стежок на заповідних територіях Поділля. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Збірник наукових праць*. Вип. 25. Вінниця. ТОВ «Планер», 2008. С. 86-91.
7. Мудрак О.В. Методика створення екологічних паспортів заповідних об'єктів. *Наукові доповіді НУБіП*. 2009. 4 (16). <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Nd/2009-4/09movppo.pdf> - режим доступу з екрану
8. Озеленення населених місць. Програма навчальної дисципліни для підготовки бакалаврів напряму 6.040106 “Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування” у вищих навчальних закладах II-IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики України. Ю.В. Пилипенко, В.О. Малеев, О.Г. Предместніков та ін. К. “Аграрна освіта”. 2009. 14 с.
9. Положення про порядок оголошення заказників, пам'яток природи, та заповідних урочищ. М.П. Стеценко, В.С. Борецько, О.В. Гуцал та ін. К.: Київський еколого-культурний центр. 2004. 9 с.
10. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа. К. Арістей, 2007. 480 с.
11. Рекомендації щодо проведення експертної оцінки (етичної експертизи) тем та методик науково-дослідних робіт, які здійснюються в межах територій природних та біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків. О.О. Нікольський, В.Є. Борецько, В.М. Грищенко та ін. К. Київський еколого-культурний центр. 2003. 12 с.
12. Формування регіональних схем екомережі: методичні рекомендації. За ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонко. К. Фітосоціоцентр. 2004. 71 с.
13. <https://uk.wikipedia.org/wiki/> - інтернет ресурс Вільної інтернет енциклопедії.